

GELLÉRD IMRE

A KONFIRMÁCIÓRA VALÓ FELKÉSZÍTÉS FELADATAI

Hítelfogásunk szerint a konfirmáció a gyülekezeti életben rendkívül nagy fontossággal bír, ezért a rá való előkészület, illetve felkészítő alapos munkát igényel. Ezt a munkát nem lehet időben egyetlen évre korlátozni. Több évre van szükség ahhoz, hogy a növendék kellően fel tudjon készülni a konfirmációra. Ezeknek az éveknél a munkatervét szeretném ismertetni jelen előadásomban. A felkészítésre a lelkésznek is fel kell készülnie. Miben áll ez a felkészülés?

Tárgyamat hat fejezetre osztom: 1. A konfirmációra való előkészítés célja, 2. A növendék, 3. A konfirmációra való előkészítés anyaga, 4. A lelkész, 5. A konfirmációra való előkészítés módszere, 6. Dologi feltételek.

A VEN¹ célja és feladata

Az unitárius VEN céljának meghatározásánál figyelembe kell vennünk a következő sajátosságokat:

- nem misztikus cselekedet, hanem reális és ésszerű;
- célkitűzésének súlypontja nem a túlvilágiság területére esik, hanem e világra. Isten országának itt, e földön kell megvalósulnia;
- nem mechanikusan üdvöt szerző cselekmény, hanem tudatos emberformálás, emberi eszközökkel;
- nem dogmatikus, hanem fejlődő;
- nem ceremoniális, hanem módszeres;
- nem dresszúra, hanem tudományos, lélektanilag megalapozott hatás;
- nem az embertől idegen, formális elvek belenevelése az egyéniségbe, hanem adott hajlamok kinevelése;
- nem pesszimista, hanem optimista, mert hisz az ember nevelhetőségében, a személyiség kiépítésének lehetőségében;
- nem kizáró jellegű, nem törekszik az egyeduralomra, nem magát egyedül üdvözítőnek tartó művelet;

1 Tanulmányának megírásakor a szerző a VEN (valláserkölcsi nevelés) terminust olykor kizárólag a konfirmációi előkészítő folyamatra értette. A *valláserkölcsi nevelés* kifejezés jelentése ma természetesen nem csupán erre korlátozódik, hanem az egész gyermek- és ifjúkori vallásos nevel(őd)ési folyamatot jelenti. (A szerk.)

- nem szakítja ki a növendéket a mából, nem szigeteli el a családi és intézményi neveléstől, hanem, ellenkezőleg: beleilleszkedik az általános nevelés programjába, segít annak, kiegészíti azt;
- nem teo-, sem krisztocentrikus, hanem antropocentrikus, azaz humanitárius;
- nem öncélú, nem hitelvek pusztá érvényesítéséért történik, hanem a gyermekért, az emberért;
- nem tekintélyelvű; nem heteronóm, hanem autonóm személyiségek formálására törekszik;
- nem áll szemben az iskolai neveléssel, hanem annak prioritását elismerve igyekszik ahhoz alkalmazkodni, az ún. pedagógiai dualizmus, a kettős nevelés veszélyét kiküszöbölni.²

A felsorolt elvek figyelembevételével próbáljuk megfogalmazni az unitárius VEN célját.

Az általános nevelés célját a világ nagy pedagógusai (Comenius, Pestalozzi, Habart, Piaget, Claparède, Spranger, Imre Sándor, Várkonyi H, Weszely Ödön stb.) egyhangúlag így határozzák meg: a nevelés tudatos és rendszeres beavatkozás a gyermek természetes fejlődésének folyamatába abból a célból, hogy abban bizonyos változtatásokat idézzünk elő. Ennek a definíció-vázlatnak a keretébe helyezzük bele most a VEN célkitűzésének sajátosságait.

Az unitárius VEN is beavatkozás a növendék természetes, spontán fejlődésének folyamatába abból a célból, hogy abba bizonyos értékeket, nevezetesen valláserkölcsi értékeket vigyünk be, ún. tudatos mutációkat idézzünk elő a humanitás értékvilága irányában. Gyarapítani, gazdagítani akarjuk a növendéket a haladó kereszténység értékrendszerével: az igazsággal, a szépséggel, a jósággal és a humanista értelemben vett szentséggel vagy vallásos hittel. Vallásfilozófiai nyelven szólva a növendéket az ontológiai dimenzióból az axiológiai dimenzióba akarjuk áthelyezni.

A VEN célját megfogalmazhatjuk úgy is, mint gátlástevést és gátlásrombolást (Várkonyi, Müller). Az értéknek a növendék lelki struktúrájába való bevitele (transzferálása) ellenállásokba ütközik. Az ellenálló erő az évmilliós állati életforma atavisztikus maradványa: a gyarlóság. Nevelni annyit jelent, mint a gyarlóság érvényesülése útjába gátlásokat vagy gátlásrendszereket építeni; a jóság és a többi értékek érvényesülésének útjából pedig a gátlásokat eltávolítani, lerombolni. Amint H. Spencer mondja: „A kis állatemberkéből tiszta embert faragni... Azaz humanizálni.” A nevelés humanizálás, Isten emberteremtő munkájának a folytatása. Együttműködés Istennel, hogy a *homo animalis* emberré váljék.

2 Utalás arra, hogy az 50-es évektől kezdődően a 90-es évekig az iskolai oktatást a pártállami ideológia hatotta át. A vallásos nevelés értelemszerűen sok tekintetben ellenhatású volt. A szerző úgy véli, hogy a valláserkölcsi nevelés nem lehet közvetlenül és kimondottan a hivatalos (állami) ideológiával szemben ható folyamat. (A szerk.)

A humanitás legmagasabb strukturális formája a személyiség. Az unitárius VEN célja végső fokon: tudatos és tervszerű segítségnyújtás a növendéknek abból a célból, hogy ő mielőbb és minél teljesebben keresztény, unitárius személyiséggé váljék. A személyiség képességeink organizációját is jelenti (Boda). A valláserkölcsei értékek – természetük szerint – organizáló elvek. Ezért egyes szakértők a VEN célját úgy határozzák meg, hogy az a növendéknek személyiséggé való organizálása (Böhm, Weszely).

A növendéket a konfirmációra való előkészítő, azaz a VEN-t végző lelkésznek a céllal kapcsolatosan a következőket kell tudnia:

a. A céltudat meghatározó fontosságát a lelkész soha se tévessze szeme elől. Nem szabad egyetlen órát se tartania, nem szabad egyetlen kicsi mesét se elmondania, amíg meg nem kérdezte önmagától: mi a céloom ezzel az anyaggal, mit akarok vele elérni? Miféle mutációkat akarok a gyermek lelkében vele létrehozni?

b. A fent jelzett általános, nagy cél a gyakorlatban részcélokra oszlik. Pl. a jószág mint célérték a gyakorlatban 15–20 rész cél summája. Ilyenek: a szeretet, a megbocsátás, a jóindulat, az önzetlenség, a béke stb. Minden tanításunkban első fokon a rész célt tisztázzuk, másodfokon ezt a rész célt beágyazzuk az egyetemes célértékek rendszerébe.

c. Tudnunk kell, hogy van *tárgyi cél* és *pedagógiai cél*. A tárgyi cél valaminek a megtanítását, memóriális rögzítését jelenti (pl. a Miatyánk, a tékozló fiú példázatának cselekménye stb.). Pedagógiai cél az, amikor a felhasznált anyaggal nevelő hatást akarunk elérni (a tékozló fiú példázata esetében a megbocsátást, a megtérést). Mindkettő fontos, de tudnunk kell, hogy a tárgyi célnak csak eszközi értékjelentsége van, a hangsúly a pedagógiai célon van. A tárgy szolgálja a célt, nem fordítva.

A növendék

Külön előadássorozatokra volna szükség, hogy a növendékkel kapcsolatos és szükséges tudnivalókat felmutathassuk. Itt néhány elvi, elméleti szempontra térhetünk ki csupán. A növendék lelki struktúrájával, fejlődésével két külön tudományág, a gyermeklélektan és neveléslélektan foglalkozik. Mindkét tudományág arra igyekszik felhívni a nevelők figyelmét, hogy ismerjék meg a gyermeket! Mielőtt – nagyon is vázlatosan – erről szót ejtenék, néhány irányelvre kell felhívnom a figyelmet:

a. Egyetlen lelkész se merjen a gyermekhez nyúlni, mielőtt meg nem ismerte, és nevelésének legalább elemi szabályait el nem sajátította.

b. Ne higgye a lelkész, hogy növendégeit maradéktalanul ismeri, még akkor sem, ha saját gyermekei vannak. A spontán tapasztalat és megfigyelés, valamint a saját gyermekkorunk emlékei nem elégségesek a gyermek teljes és tárgyilagos megismeréséhez. El kell sajátítanunk a gyermeklélektant, a neveléslélektant, az

általános valláspedagógiát, azoknak korszerű mondanivalóit. A kontárkodás igen sokszor megbosszulja magát. Nevelőkké nevelődnünk kell!

c. Kicsoda hát a növendék, akit a szülők joguknál fogva ránk bízunk? Milyen sajátos tulajdonságokkal rendelkezik? Egy alapvető gyermeklélektani törvényt kell mindenekelőtt tudomásul vennünk: azt, hogy a gyermek nem kicsinyített felnőtt, amint az a közhiedelemben benne van, hanem *más*, mint a felnőtt, *más* törvények szerint működik a lelke.

A gyermekkort szakaszokra osztjuk: csecsemőkor, kisgyermekkor, nagygyermekkor és serdülőkor. A lelkésznek a nagygyermekkorral van dolga, amely a 6 évtől 13–14 éves korig tart. Mik a jellemzői ennek a második gyermekkornak, és milyen nevelési következmények vonandók le ezekből?

a) Testileg a gyermek ebben a korban aránylag fejlett, asszociációs idegpályái mind ki vannak fejlődve, agycentrumai differenciálódtak. Ebben a korban jelentkezik a nemek lélektani elkülönülése. Erről a lelkésznek tudnia kell. A két nem fejlődésének sajátosságait figyelembe kell vennie, mindkettőt a maga sajátosságainak megfelelően kell kezelnie – például a fegyelmezésben, rendezvények alkalmával.

b) A gyermek kinőtt az első gyermekkorra jellemző ún. szinkretikus-globális szemléletből, s *differenciáltan* érez és gondolkodik. Innen következik, hogy már lehet vele az anyagot elemezteni, lehet a szemlélet tárgyát (pl. meséket, példázatokat) induktív úton is feldolgozni, ami nagymértékben megkönnyíti a nevelő munkát.

c) A gyermek egyik fő jellemzője ebben a korban a *mozgásszükséglet*, az ingeréhség. Sok „felesleges” energia feszül benne, s ezekre reagálnia kell. Ezt a lelkésznek különösen a fegyelmezésben kell szem előtt tartania. Nem követelhetjük meg, hogy a gyermek mozdulatlanságban töltsen a vallásórát. De kihasználhatjuk az ún. aktív, cselekedtető módszer alkalmazásában, amiről később szó lesz.

d) Érzékelei között a látás szemléletei uralkodnak. *A gyermek látó lény*. Ez arra figyelmezteti a lelkészt, hogy szemléltessen, vagy szemléltetően, látásosan oktasson: *lásson*. Úgy ecsetelje anyagát, szereplőit, hogy azokat a gyermek valósággal lássa. Tárgy-, mozgás- és térszemlélete a gyermeknek már 6–8 éves korában fejlett. Innen következik, hogy tárgyakkal, térrel, mozgásokkal operálunk. Időszemlélete később, 9–10 éves korában fejlődik ki egészen. Ezért történelmi tárgyat (pl. egyháztörténetet) csak ebben a korban taníthatunk.

e) Ebben a korban a gyermek *képzetkészlete* is aránylag gazdag, noha még összetéveszti a képzetet a szemlélettel. Képzetei sok esetben a szemlélet erejével bírnak. Ezeket nevezzük *eidetikus képeknek*. Az eidetikus képeket a lelkész gyakran alkalmazza. Didaktikai képzetanyagát a szemlélet erejével mutassa be!

f) Fantázia tekintetében a második gyermekkor már nem annyira kritikátlan, mint az első. Ekkor válik el benne a fantáziavilág a reális világtól. Ilyenkor ábrándul ki a mesékből. Innen következik, hogy 8 éven túl már nem mondunk a gyer-

meknek meséket. Az átmenetre nagyon vigyázzunk, de legyünk tekintettel arra is, hogy a nagygyermek már nem fantaszta; igaz, hogy nála még alkotó fantáziáról sem beszélhetünk. A „fantáziahazugságok” ebben a korban ritkán fordulnak elő.

g) A gyermek tudatvilágának egyik jellemzője a *konkrétság*. Benne sokkal több a tárgyképzet, mint a szóképzet. Az elvontság iránt még viszonylag fejletlen az érzéke. Absztrahálni alig csak tizedik éve után képes. Ebből is igen fontos tanítástani szabály vonható le: tekintve, hogy a lelkész nagyrészt elvont fogalmakkal dolgozik, feladata igen nehéz. Konkretizáljon lehetőleg mindent, testesítsen, személyítsen meg, materializáljon mindent, ami elvont. Ne beszéljen például lustaságról, hanem lusta gyermekről; ne szeretetről, hanem szerető emberekről stb.

h) A *képzettársítás* típusai között a hasonlóságon és az egymásmellettségen alapuló társítás gyakori. A kontraszton alapuló társítás ritkább. Innen következik, hogy összehasonlítások alkalmával a gyermekek többsége a hasonlóságokat veszi észre hamarabb. A gyermekek 80%-a „hasonlóságlátó” (Piaget). Ebből következik, hogy tanításaink tárgyát a hasonlóság és a térbeli egymásmellettség alapján társítsuk össze. Ezért fontos a gyermekkel az anyagot folyton ismételtetni.

i) A második gyermekkor elején megtalálható még az ún. *funkcióélmény* vagy *funkcióöröm*, amely fokozatosan – az éniség kialakulásával – sikerélménynyé alakul át. Ha például a gyermek valamit megértett, azt élvezi, s állandóan mondja vagy gyakorolja. Ezt használjuk ki szövegek, énekek, imák, regulák sokszori ismételtetésére és így elmélyítésére.

j) A második korban lévő gyermek *emlékezőképessége* már fejlett. A még friss asszociációs pályák és memoriális góccok aránylag nagy teljesítményre képesek. Mire emlékszik inkább a gyermek? Arra, ami új, meglepő, szokatlan; arra, ami színes, mozgásos; arra, ami emóciókkal társult; arra, ami sikerélményt vagy éppen kudarcélményt váltott ki benne. Ebből következik, hogy tanításunk mint memóriefunkció hordozzon magában újat, meglepőt, színeset, emóciókat, sikerélményt, hangulatot.

k) A gyermek *figyelmét* két sajátosság jellemzi: a szétszórtságra való hajlam (disztributív figyelemtípus) – a gyermek nehezen tud koncentrálni – és a külső, tárgyi, konkrét világ megfigyelésére való fokozott hajlam. Az önfigyelés, amelynek a VEN-ben igen nagy szerepe van, a gyermeknél nehéz feladat, a gyermek inkább kifelé néző (extrovertív), mint befelé néző (introvertív). Ezt a lelkésznek tudnia kell.

l) A második gyermekkorban az értelmi funkciók között az ítélet konkrétsága és a következtetések labilitása és szillogisztikus jellege áll előtérben. A gyermek lényeglátása nem logikus, hanem még eszközi; fogalomalkotásra már képes, de itt is a konkrétum dominál, meghatározásai példákban történnek. Például: Mi az ember? Az Ember? Édesapám vagy a pap bácsi. Mi a virág? A virág? Például a szekfű. Az okság nála a következő fokozatokat mutatja: animista (fantasztikus), mágikus (pl. a szerencsét hozó jelek), mechanikus (pl. a Napot az ég tartja). A cél

fogalma az okságból fejlődik ki, a cél „fordított okság”. Erkölcsi téren pedig – parancs. Mindezekből egy sereg tanítástani szabály következik: magyarázatainkat például egyszerűsítsük le szillogizmusokká, tisztázatlan fogalmakkal ne operáljunk, a meghatározásokat példákkal illusztráljuk, az okság megállapításánál vegyük tekintetbe, hogy a gyermek az egymásutániségot sokszor összetéveszti az oksággal (*post hoc, ergo propter hoc*).

m) *A gyermek erkölcsisége.* A nagygyermek erkölcsiséget a következők határozzák meg:

- a gyermek veleszületett érzéke és lelkiismerete;
- általános értelmessége;
- testi-idegrendszeri állapota;

– azok a hatások, amelyek a család, az iskola, az egyház és a társadalom részéről érik. Ezek között alapvetőek a családi hatások. A gyermek erkölcsje nem autonóm, hanem tekintélyerkölcs. Neki nincsenek még erkölcsi elvei, azért mond valamit jónak vagy rossznak, mert a szülők és a nevelők is annak mondják. A gyermek – utánzó lény lévén – lemásolja a szülők etikai magatartását. Ebből vonjuk le a következtetést: olyan tekintélyt kell képviselnünk tanítványaink előtt, hogy *viselkedésünk*ből a gyermek erkölcsi normákat formáljon magának, ösztönösen ráébredjen az autonóm erkölcsi elvek érvényességére, illetve azok egyetemességére.

A gyermek hatodik életévében esik át az ún. *altruista fordulaton*. Kinő az egoizmusból, az egocentrikus beállítottságból, és kifejlődik benne a *más* iránti érzék. A tízéves gyermek már sír a síróval és nevet a nevetővel. Hivatásunk ezt az altruista fordulatot elősegíteni és a másokkal való teljes együttérzés fokára emelni.

A gyermek-erkölcs első fokon *hedonista*: szerinte jó az, ami gyönyört, élvezetet okoz. Másfelől *utilista*: jó az, amiből hasznom van. Harmadfokon *eüdaimonista* – jó az, ami boldog érzelmi állapotot biztosít, és csak negyedfokon, a második gyermekkor vége felé jut el az *autonóm erkölcsi önérték* fogalmához. A leánykák sokkal hamarabb eléri ezt a fokozatot, mint a fiúk. Az igazság érvényesülésének igénye (lásd a mesékben a jó győzelmét a gonosz felett) hamarabb jelentkezik, mint a jóság vagy a szeretet. A gyermek nem vizsgálja a jótett indítékait, hanem csak magát a tettet és annak imponáló, hősiességre utaló voltát. Ezt nevezik teljesítményerkölcsnek. Erkölcsi tetteinek indító okai: a dicséret, az elismerés, a jutalom, a büntetéstől való félelem (beleértve Isten büntetését is), az érdemszerzés, a bámultatás (exhibicionizmus), a sajnálat, a hála, a viszonzás reménye, a megrendülés, a szeretet. Alig a 10. évében jut el arra az etikai magaslatra, hogy a jót önmagáért cselekedje. A lelkész kísérje figyelemmel ezeket a motívumokat, s fokozatosan vezesse a gyermeket arra az erkölcsi magaslatra, ahol a jót kötelességből, Isten akaratának teljesítéséből, lelkiismerete megnyugtatásáért cselekszi. Tedd meg a jót akkor is, ha abból károd származik, ha arra ráfizetsz!

Szoktassuk növendékeinket arra, hogy mindent az erkölcsi érték szemüvegén át szemléljenek, értékítéleteket hozzanak! Szoktassuk meg őket, hogy mindenre alkalmazzák a minőség kívánalmát! Mindent aszerint ítéljenek meg, hogy jó-e vagy rossz, igaz-e vagy hamis, megfelel-e Isten akaratának, szolgálja-e az ember tökéletesedését, Isten országa megvalósulását?

Az ún. erkölcsi gyermekhibák közt a leggyakoribb a hazugság, a „kleptománia”, a csalás, az irigység, a bosszúállás, a féltékenység, a kisebbségi érzés, a szadizmus, a gyermekkori szexuális aberrációk, a társtalanság, a kalandvágy, a (beteges) szuggerálhatóság stb. Ezek ellen a gyermekhibák ellen a lelkész csak úgy tudja felvenni a harcot, ha ismeri magát a gyermeket, ismeri a hibák lényegét, a kiváltó okokat, a hibák egész „patológiáját”. Mindezt meg lehet tanulni. A gyermekhibák kérdése a pedagógiának igen fontos fejezetét képezi.

n) A *gyermek vallásossága*, akárcsak erkölcsisége, örökölt és szerzett tulajdonságok függvénye. Itt is a tekintélyelv a kiinduló pont. Minden neves pedagógus állítja, hogy a kisgyermek Istenről alkotott első fogalma az apáról alkotott fogalmából eredezik. Az *apa–Isten analógia* több, mint hasonlat. A gyermek nagyjából úgy viszonyul Istenhez, mint apjához, a szülőkhöz. A kisgyermek a szülőket és nevelőket isteni tulajdonságokkal ruházza fel (mindentudás, hatalom, szeretet, jóság stb.) Piaget foglalkozott behatóan a gyermek vallásával. Szerinte a gyermek vallásos élményének kifejlődése megismétli az egész emberiség valláserkölcsei fejlődését. A kiinduló pont a gyermek veleszületett animizmusa. A gyermek minden tárgyat élőnek vél. Az animizmust az ún. mágikus okság váltja fel, amelyet aztán az isteni okság követ. Isten antropomorf, sőt pedomorf. Jézus egyelőre egy csodálatos mese hőse. Isten létét mechanikusan, a tekintélyelv alapján elfogadja, mert szülei és lelkésze erről előtte szüntelenül bizonytságot tesznek. A vallás mint élmény felszínes. Inkább a vallásos élet körébe tartozó konkrét tárgyi feltételek érdeklik: templom, szertartások, szokások, rítusok. A 6–10 éves gyermekekhez az Ótestamentum érzéki, antropomorf istensége áll közelebb, a szerető Atya elvont fogalmát alig 12–13 éves korában fogja fel.

Hitérzése naiv, egocentrikus, utilista. Istenről mindig a maga, később szerettei hasznát várja. Imádsága csupán kérésekből áll. A szentségest mint értéket nem képes felfogni.

A kísérletek, a történelem és a tapasztalat egyaránt igazolják, hogy a lányok vallásossága sokkal mélyebb, mint a fiúké. Befeléfordulásra, büntudatra is ők alkalmasabbak.

Milyen utakon jut el a növendék a helyes istenfogalomhoz? Itt minden út szóba jön: indukció, dedukció, analízis, szintézis, egerzisz (ráébredés), utánczás, negrendülés, halál, a szertartások gyakorlása, fájdalmak, szenvedések, nagy örömek, szokatlan természeti jelenségek stb.

Mindezekből néhány nevelési tanulság vonható le:

– a vallásos nevelést a gyermeknek a szülőkhöz való viszonyával kell kezdeni;

– folytatjuk a természet, a világ szemléltetésével;

– következik az ember, mint Isten alkotása;

– a vallási gyakorlatokat akkor alkalmazzuk, amikor még az ok mögött nincs ott maga az élmény (pl. a római katolikusok). A Herbart-Nahlovszkij elmélet igazolja, hogy bizonyos – egyelőre érzelmi szempontból üres – testi elváltozások, érzelmeket utánzó mozdulatok, mimikák gyakorlása megteremti magát az élményt. Ha például kitartóan gyakoroljuk az öröm testi megnyilvánulásait, egyszerre csak előáll bennünk az öröm. Freienfels ún. gögös gyermekeket úgy nevelt alázatra, hogy mindennap sokszor lehajtatta a fejüket és utánoztatta velük az alázas ember szomatikus kifejezéseit;

– szigorúan tartuk be VEN-ünkben a gyermekkor korszakait, alkalmazkodunk azok sajátosságaihoz;

– a fejlődés iránya legyen bennünk tudatos: a konkrétumtól az elvontig; a relatívumtól – az abszolútumig; a heteronómiától – az autonómiáig; az immanens-től – a transzcendensig; a szülőtől – az Istenig; a mástól – az énig;

– vegyük figyelembe, hogy minden gyermek valláserkölcsei élete más és más. Vannak tipológiai különbségek. Például a piknikus gyermek kifeléforduló, valláserkölcsei szempontból nagyon nehezen nevelhető. A szkizoid vagy leptoszom típus introvertív, s mint ilyen könnyen nevelhető;

– ne válasszuk el soha a vallást az erkölctől, legfennebb csak módszerei követelményből. Az erkölcsi szabályokat Isten parancsai gyanánt mutassuk fel;

– imádkoztassuk gyakran a gyermeket, szoktassuk rá, hogy ne csak önmagáért imádkozzék, hanem másokért is: az egész emberiségért, a szenvedőkért, a békéért stb.

A konfirmációra való előkészítés (VEN) anyaga

Amint mondtuk, az unitárius egyház a konfirmációra való előkészítést korán megkezdi. Valláspedagógus elődeink mindig egyetértettek abban, hogy a konfirmáláshoz szükség van a következő valláserkölcsei tananyagokra: VEN alapfogalmak, bibliaismeret, egyháztörténet, erkölccstan – s mindezek szintézise, a káté.

Vegyük rendre:

a. Az *alapfogalmakat* az előkészítés első szakaszában nyújtjuk növendékeinknek. Ezek kétfélek: vallásiak és erkölcsiek. Mindkettőt a családból, a gyermek közvetlen környezetéből eredeztetjük. Bár a vallás szinkretikusan egy az erkölccsel, módszerei érdekből mégis elválasztjuk egymástól őket. Az előkészítés első

évében felváltva vallási és erkölcsi szemléleteket, fogalmakat, benyomásokat, élményeket nyújtunk, gyakorlatokat végeztetünk.

Figyelemmel a valláslélektani és pedagógiai szabályokra a *vallási* alapfogalmak a következők lennének:

Isten. Isten lényegével nem foglalkozunk, ez meghaladja a gyermek képességeit. Létét sem bizonyítjuk. Feltételezzük, hogy a gyermeknek van némi fogalma Istenről, Isten eleve benne lakozik. Nem konstruáljuk induktív-szintetikus úton, hanem tulajdonságait, természetét, hozzánk való viszonyát illusztráljuk, érzékeltetjük egy-egy mesével, deduktív-analitikus úton. Hivatkozom *Jó Isten* című gyűjteményemre, amelyből alább idézem a címetek, zárójelben a címek által megjelölt célt illusztráló mesék címét is:

Van-e Isten? (Hiszek című mese)

Milyen a Jó Isten? (Máté története, vallástörténeti illusztráció)

Hol van az Isten? (Galambos nagyapó)

Hány Isten van? (Máté története)

Isten láthatatlan (Mózesi és a villanydrót)

Isten mindent tud és mindent lát (Kain, Victor Hugo)

Isten teremt (Annuska története)

Isten beszél hozzánk (Órás Dani, a belső csendes hang)

Isten törvényei (Zürzavar országa)

Isten gondviselőnk (Bújdosó munkások)

Isten segítőnk (A diáksapka)

Isten parancsol nekünk (Dani legény története)

Isten jó (Marci esete)

Isten megbocsát (Marci megtérése)

Isten szeretet (mese)

Isten munkálkodik (mese)

Isten gyermeke az ember (Mese: ki az ember?)

Milyen az ember? (mese)

Isten legjobb fia: Jézus (Jézus-legendák)

Biblia (mese)

Templom (A templom rózsája)

A harangok (Síró harangok. Az elveszett harang)

Az imádkozás (mesék)

Ünnepek (mesék, szokások)

Szertartásaink (egy-egy történet)

Szertartásaink tárgyi kellékei: úrvacsorai edények, keresztlő pohár, ravatali zászlók, könyvek stb.

A halál (mese)

A temető (mese)

A vasárnap (mese)

A lelkész (mese)

Az egyház (mese)

Dávid Ferenc stb.

Az etikai rész abból indul ki, mi Isten akarata, mit követel, mit vár el tőlünk Isten, mik az Ő parancsolatai? Az új anyagcsoportosítás címe: *A jó ember*. Témái: a jóság, a szeretet, az igazság, az erkölcsi szépség, a hála, a becsület, a szorgalom, az igazmondás – hazugságok; más tulajdonának tiszteletben tartása - a lopás; a jótett, mások segítése, a megbánás, megbocsátás–bosszúállás; béke–háború; a közvagyon megbecsülése, az együttélő népek, a szülők, a nagyszülők, testvérek, osztálytárs, munkatárs, jószívűség–önzés; munka, szorgalom–lustaság; kölcsönösség, a rosszat jóval viszonzó szeretet, áldozat, önfeláldozás, hazaszeretet, boldogság, család, szülőföld stb., mind mesével illusztráljuk.

b. A konfirmáló növendéket *bibliai ismeretekből* is fel kell készítenünk. Itt már az anyag adva van. A Kis Biblia új, revideált kiadásában felöleli a szentírás mindazon anyagát, amelyet konstruktív, nevelő hatással alkalmazhatunk. A biblia maga nem tankönyv, nem didaktikai célokkal íródott. Ezért van, hogy benne leírt dolgok nem követnek logikai sorrendet, hiányzik belőle a didaktikai fokozatosság. Egy jövőben írandó Kis Biblia anyagelrendezésében ennek a logikai, lélektani és módszertani fokozatosságnak az alkalmazását kíséreljük meg alkalmazni. A bibliai történetek az előző csoport által animisztikusan és antropomorf módon érintett vallási és erkölcsi fogalmak elmélyítéséhez járul hozzá, mégpedig úgy, hogy az animizmus helyett a konkrét személyiségeket (patriárkák, hősök, próféták, apostolok), az antropomorf tartalom helyett a személyiség elvont tartalmát nyújtja. Itt is, mint az előző csoportban, minden egyes leckeegységnek a tárgyi és nevelő célkitűzését meg kell határozni és azt be is tartani.

c. A konfirmáló növendéknek ismernie kell *egyházunk történetét* is. A cél itt bemutatni, miképpen harcoltak Isten országa munkásai egy tisztultabb vallás-erkölcsi és társadalmi életformáért. Két részre osztható az anyag: a keresztény egyház története Dávid Ferencig és az unitárius egyház története Dávid Ferenc után.

Az első rész tanegységei:

- Kik a keresztények? (cél: keresztény az, aki szeret)
- Egységes-e a kereszténység? (cél: ökuménia)
- Mi a keresztény egyház? (cél: az egyház nevelő anyánk)
- Mi az egyháztörténelem? (cél: az egyháztörténelem ismeretének használata)
- A keresztény egyház megalapítása (cél: hitvalló, bátor keresztény lenni)
- Pál apostol (cél: legyünk mi is apostolok)
- Milyen volt az első keresztények élete? (cél: valósítsuk meg a tiszta jézusi kereszténység életformáját)

- A keresztény vallás elterjedése (cél: a misszió mai értelme)
- A keresztények üldöztetése (cél: adjunk hálát Istennek, hogy hitünkért ma nem üldöznek. A vallási türelmetlenség nagy átok).
- A keresztény egyház felszabadulása (cél: Isten megpróbálja egyházát, de el nem hagyja)
- A keresztény egyház megromlása (cél: a mi kereszténységünket semmi se rongosítsa meg)
- Az egyházi zsinatok (cél: nem az emberi, hanem az isteni határozatok a döntőek)
- Miben tért el a keresztény egyház a középkorban Jézus tanításaitól (cél: mi el ne térjünk az eredeti jézusi tanításoktól).
- A reformáció előhírnökei (cél: harcoljunk és áldozunk a tiszta jézusi kereszténységért)
- A nagy reformátorok (cél: az igazságért küzdeni, a népet szeretni, a haladást szolgálni)
- Összefoglaló

Második rész:

- Dávid Ferenc élete és munkássága (cél: unitárius öntudat)
- A vallásszabadság kihirdetése (cél: a szabadság gondolata és élményesítése)
- Dávid Ferenc elítéltetése és halála (cél: Unitárius vallásomhoz halálomig hű maradok...)
- Hunyadi Demeter püspöksége (cél: az alkalmazkodni tudás)
- Enyedi György, Székely Mózes (cél: a minőség megtartó természete)
- Mi történt Enyedi György után (cél: a felekezetek szeressék egymást)
- A szombatosság (cél: „a betű öl”)
- a dési egyezés (cél: az egyházfenntartás kötelezettsége)
- Koncz Boldizsár püspöksége (cél: a hittestvéri szolidaritás)
- Almási Mihály püspöksége (cél: vállalni a megpróbáltatásokat)
- Szentábrahámi Mihály (cél: az egyházfenntartásért vállalt küzdelem)
- Agh István püspöksége (cél: viharban remélni és várni a jót)
- Lázár István (cél: legyünk építői egyházunknak és Isten országának)
- Jóltevőink (cél: az áldozat)
- A felvilágosodás (cél: az ész szerepe a vallásban)
- Az 1848-as forradalom (cél: harcolni haladottabb eszmékért)
- Kriza János (cél: szeresd a népet és annak szellemi értékeit)
- Ferencz József (cél: az egyházfejlesztés lehetőségeinek kihasználása)
- Brassai Sámuel (cél: hit és tudás nem ellentétesek)
- A 20. századi külföldi unitáriusok, egyházközségünk története)

Az egyháztörténelmi anyagot nem oknyomozó módszerrel adjuk elő, hanem különös tekintettel a pedagógiai célra. Ezért használjuk fel az egyes események-

hez kapcsolódó legendákat, mondákat is.³ Nem adatokat memorizáltatunk, hanem személyiségeket mutatunk be.

d. A konfirmáló növendék felkészítésének egyik elengedhetetlen diszciplínája az unitárius *erkölcstan*. Cél itt elvezetni a növendéket egészen az autonóm erkölcsi önérték fogalmához, az értékeket termelő és valósító unitárius személyiség fokozatára. A tárgy tanegységei⁴:

- Mi az erkölcs?
- Az erkölcsi fejlődés
- Vallás és erkölcs
- Mi az erkölcstan?
- Mi szükség arra, hogy erkölcsi életet éljünk?
- Az erkölcstan nagy tudósa
- Jézus erkölcsi tanításai
- Pál Apostol erkölcsi tanításai
- Dávid Ferenc erkölcsi tanításai
- A középkor erkölcsi élete
- Újabbkori erkölcsi felfogások
- Az unitárius erkölcstan alapelvei
- Az erkölcsi nevelés
- Erény és bűn
- Honnan tudjuk, mi az erkölcsi jó?
 - A gyermekkor erkölcstana
- Az ifjúkor erkölcstana
- Az onnevelés
- Az önbírálat
- Az elmélkedés
- A megkísértés
 - Mit kell tennünk, mikor támad a kísértő?
- A lelkiismeret (3 óra)
- Erkölcsi jellemformák/típusok
 - A szerepet
 - A szerepet himnusza
- A jó ember kötelességei önmagával szemben
- A jó ember kötelességei családjával szemben
- A jó ember kötelességei a társadalommal szemben
- Isten országa (3 lecke)
- Az önuralom

3 Lásd Gellérd Imre: *Egyháztörténeti legendák*.

4 Gellérd Imre saját jegyzete alapján.

- Felelősségérzet – kötelességérzet
- Önérzet
- Hazugságok
- Lopás, gyilkosság stb.
- Optimista és pesszimista erkölcs
- A jellem
- A szabad akarat
- Az ösztönök
- Erkölcsi öntudat
- A személyiség

Valamennyi anyagegységet Jézus tanításainak felhasználásával mutatjuk be. Illusztrációkat az evangéliumokból veszünk, valamint a gyakorlati életből. Minden egység után feltesszük a kérdést minden egyes növendékünknek: te hogy állsz ebben a kérdésben? Hogyan viszonylasz a tárgyalt erkölcsi problémához?

A konfirmációra való felkészítés utolsó anyagegysége a káté, amivel most nem foglalkozunk.

A lelkész

A lelkész a VEN legfontosabb tényezője. Tőle függ az egész VEN. Lelkiismeretes munkája biztosítja a VEN egész célrendszerének a megvalósítását. Mi legyen a lelkész mint nevelő? Hogyan viszonyuljon a növendékhez?

– Szeresse a gyermeket, mint ahogy Jézus is szerette. Tudja elmondani tiszta lelkiismerettel: „Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket...”

– Szeresse hivatását általában és benne a nevelést, mint elsőrendű feladatát. Legyen boldog, amikor növendékei között lehet, és fájjon amikor nem lehet közöttük.

– Legyen erős valláserkölcsei jellem, személyiség, mert csak személyiség tud személyiséget nevelni. Legyen csupa hit, csupa szeretet, csupa jellem, csupa akaratenergia, becsület, lelkesedés, jóság, derűlátás...

– Legyen született pedagógus. De ha nem annak „született”, nevelje kitartóan azzá magát. Legyen benne előadókészség.

– Tudjon leereszkedni a gyermekhez, tudja magát gyermeknek képzelni, a gyermekkorba magát visszaálmódni.

– Készüljön fel a VEN-munka végzésére. Ismerje hivatását, legyen jártas az általános pedagógia területein. Bírjon módszertani érzékkel.

– Ismerje alaposan a tanítandó anyagot.

– Legyen érzéke felismerni minden anyagegységben a tárgyi és nevelői célt.

– Tudjon fegyelmezni, de ne fenytéssel, hanem tekintéllyel és szeretettel.

- Készüljön óráról órára, készítsen legalább tíz éven át vázlatokat.
- Érezzen felelősséget a rábízott növendékek lelki fejlődéséért.
- Alkalmazkodjék az iskola munkaprogramjához
- Működjék együtt a szülőkkel.

Így sáfarkodva joggal állíthatja magát példának növendékei elé, márpedig a példaadás a leghatásosabb nevelő eszköz.

A módszer

Mindenfajta munkának van módszere. A módszer lehet relatív és optimális. Utóbbi az, amely a legkisebb energia- és időbefektetéssel a legrövidebb úton éri el a legnagyobb eredményt. A valláspedagógiai módszertan a következő fő problémakört öleli fel: A VEN-ben érvényesülő nevelő hatások és azok alkalmazása, az óraterv vagy óramenet, tanmenet, a különböző tanítási és nevelési módszerek és tárgyi, dologi eszközök problémája.

A. Nevelő hatások

Első a tanítás vagy oktatás. Célja:

- a. hogy a felmutatott valláserkölcsei értékét a gyermek felismerje és elismerje. A tanítás a VEN-ben nem pusztán memorizáltatás, hanem cselekvésre való készítés, indító motívumok aktiválása.
- b. Szoktatás – aminek nagy nevelő értéke van. Például istentiszteletek látogatása, imádkozás, jó cselekedetek gyakoroltatása stb.
- c. Példamutatás – Jézus leghatékonyabb módszere volt, s nekünk is az kell hogy legyen.
- d. Eszményképek felmutatása. Az eszménykép legyen reális, elérhető, követhető, fakadjon a gyermek lelki szükségletéből és alkalmazkodjék a pedagógiai életkorhoz.
- e. Tapasztalatszerzés. A lelkész egy-egy érték felmutatása rendjén érdeklődnek a növendékek tapasztalatai felől, és maga is mondja el a magáét.
- f. Szemléltetés lehet: eidetikus, vagyis beszéd által, és tárgyi, dologi – azaz szemléltetőeszközök által.
- g. Érdeklődés, figyelem és a tárgyhoz való hozzátapadás, amely függ a növendékek szükségérzetétől, a lelkész előadókészségétől és az anyag természetétől. Itt érvényesül a *donum didacticum*.
- h. A képzeletnek a VEN-ben igen nagy szerepe van. A fő cél itt a fantáziát az erkölcsi akarat szolgálatába állítani.
- i. Átvitel (transzfer), amikor egy gondolatot vagy élményt átviszünk egyik személyről a másikra. Pl. Jákób furfangját egyik osztálytársra. A lelkész iránti szeretetet a Jézus iránti szeretetre.

j. A parancs és a tilalom csak akkor alkalmazható, ha az engedelmesség a növendékekben tudatos. A parancs legyen Isten parancsa, a tilalom Isten tilalma.

k. Jutalmazás és büntetés. Mindkettő legyen indokolt és megérdemelt.

l. Szuggesztió. Csak kivételes nevelő személyiségek képesek eredménnyel alkalmazni.

m. Gyakorlás, ismételtetés: a tanított anyagot állandóan és rendszeresen gyakorolni, ismételni kell.

n. Ellenőrzés. Nemcsak az előző órán tanultak ellenőrzéséről van szó, hanem a növendék egész valláserkölcsei magatartásának az ellenőrzéséről.

B. Óraterv, óramenet

A legjobban bevált óraterv a következő mozzanatokból áll:

a. A lelkész belép a tanterembe, a növendékek felállnak, a lelkész köszön: Isten hozott, gyermekek! A gyermekek felelnek: Isten áldja, Pap bácsi!

b. A lelkész felhívja a figyelmet az imádkozásra, összefogott kezekkel, lehajtott fejjel elmondjuk a Miatyánkot, a Hiszekegyet és az unitárius jelszavunkat:

Én unitárius vagyok, e hitben élek, dolgozom.

Munkámban Isten a vezérem, Jézus a segítségem.

Mi testvérek vagyunk mind, emberek.

Törvényünk egy: a szeretet.

Célunk is egy a munkában,

Boldog föld – Isten országa.

c. A lelkész imája a növendékekért, fegyelemért, figyelemért, eredményért.

d. A jelenlevők és hiányzók számbavétele.

e. Énektanulás, mely áll a következőkből: Az előző órákon megtanult 8–10 ének eléneklése, szövegének elmondatása; az új ének szövegének magyarázata, dallamának bemutatása, énekeltetése.

f. Az előző órai anyagegység visszakerdezője különös tekintettel a pedagógiai célra. A feleletek kiértékelése.

g. Kapcsolóisméltés, áthajlás az új anyagba.

h. Az új anyag bemutatása – fogalmak tisztázása, megbeszélés.

i. Ellenőrző visszakerdező értéktételek alapján.

j. Az anyag valláserkölcsei mondanivalójának alkalmazása.

k. Ének.

l. Időszerű megbeszélések (rendezvények, próbák, rendkívüli esetek megtárgyalása stb.)

m. Köszönés, ima, távozás

C. Nevelési, tanítási módszerek

a. A legrégebbi és legprimitívebb az ún. felhagyó módszer. A lelkész a vallás-könyvből kijelöli a megtanulandó részeket és azokat „felhagyja”.

b. Az olvasatós módszer. A lelkész elővételben a valláskönyvet és a növendékekkel olvastat, vagy maga olvas.

c. Közlő módszer. A lelkész nem hivatkozik a könyvre, attól függetlenül elmondja, közli az anyagot.

d. Élményközlő módszer. A lelkész igyekszik az anyagközlést élménnyé tenni. Kiszínezi, dramatizálja, mimikával, pantomimmal, hanglejtéssel, illusztrációkkal, változtatott lírai stílussal, énekbetétekkel stb.-vel érdekessé, élménnyé teszi az órát. Mintegy megjátssza a cselekményt: a gyermek sír vagy tombol, nevet vagy megrendül.

e. Kérdő-kifejtő módszer – a legfejlettebb és legcélravezetőbb. Az új egység minden részét a már elsajátított ismeretekre építi. Az ismeretlent az ismerthez kapcsolja. A növendék így az új cél kifejtésének aktív tényezőjévé válik.

g. A cselekedtető-aktív módszer – nem minden egységnél alkalmazható. Pl. a jócselekedetről szóló lecke után azonnal elküldjük a növendéket, hogy cselekedjen is valami jót. Idetartozik még: a rajzoltatás, dolgozatírás, egyházszerkezeti munka stb.

h. Dramatizáló módszer – amidőn a tanított lecke cselekményét dramatizáljuk, rögtönözve a szerepeket kiosztjuk és lejátszatjuk.

i. Istentiszteleti módszer, amely a vallásórát gyermekistentiszteletnek fogja fel és gyakorolja. Az új anyagot prédikáció formájában adja elő a lelkész. Az egész óra az istentisztelet menetét követi.

j. Szemléltető módszer – pl. képekkel, diafilmmel stb.

k. Anket módszer, experimentális módszer

l. Vegyes módszer

m. Kontemplatív módszer stb.

A VEN dologi feltételei

A VEN helye, ideje a helyi lehetőségek és adottságok függvénye.

Fűtésről az egyházközség vezetősége vagy a szülők gondoskodnak. Legyen gondunk arra, hogy aránylag kényelmes ülőhelyeket biztosítsunk a növendékeknek.

Tananyagról gondoskodjunk. Használjunk szemléltető képeket.

Szereplésekhez gyűjtsünk dekoranyagot.

Igen jó haszonnal alkalmazhatjuk énektanításban a hangszereket.

Befejezésül hadd idézzem a Péld 22,6-ot: „Neveld a gyermeket az ő útjának módja szerint.”

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

TEOLÓGIA ÉS VALLÁSTUDOMÁNY

A teológia identitásának 19–20. századi részleges elbizonytalanodása, több forrásból fakadó megerősödése, majd a 20. század végére történő elementáris válsága felveti a kérdést, milyen kísérőjelenségek figyelhetők meg a teológia tudományos környezetében, amelyek erre a folyamatra pontosabb rálátást tesznek lehetővé. Így kerül az érdeklődés homlokterébe az a tudományág, amely sok tekintetben rokon a teológiával, s amely saját kezdeti identitását éppen a kortárs teológia elméleti és művelésének gyakorlati feltételeivel folytatott dialógusban fogalmazta meg.

A teológia és a vallástudomány viszonyának tárgyalása a vallástudomány önállósulásának befejeződéséig egész más értelemben jelentős, mint a 21. század elején, amikor a tudományos vizsgálódás közege egyre kevésbé jellemezhető a modern paradigmájának mentén, akár a racionalitást, akár a szigorú diszciplinaritást, akár az expanzivitást tekintjük a modern tudományosság elsődleges ismérveinek. A teológia és a vallástudomány viszonya mára egy sokkal tágabb és modern értelemben sokkal kevésbé tudományos közegben vetődik fel és körvonalazható.

Bár a teológiának mint tudománynak a 19–20. századi trendjei nem a felekezeti határok mentén alakultak, tagadhatatlanul vannak felekezeti jellegzetességei. A teológia és a vallástudomány viszonyának tárgyalásában e felekezeti jellegzetességek még inkább kidomborodnak.

Teológiáról elsősorban a keresztény vallás keretein belül beszélhetünk. A zsidó és iszlám vallásban ez a kifejezés félrevezető lehet. India vallásaiban pedig teológia helyett inkább vallásfilozófiáról van szó, hiszen a keresztény értelemben vett teológia alapvető jellegzetességeiből ebben a vallási közegben alig figyelhető meg valami. Amennyiben a nem-keresztény vallásokban a teológia – függetlenül a fogalom használatától – megjelenik, annyiban szükséges a vallási gondolkodással, illetőleg a vallástudománnyal való *ottani* viszonyára reflektálni. A teológia fogalmának alapvető különbözősége mellett természetesen a vallástudomány fogalma is igen eltérő a világvallásokban, ami további pontosításokat igényel.

A teológia számára

A teológia számára a kezdődő vallástudomány kezdeti felvetései nem jelentettek különösebb kihívást, inkább az egyházi tanítóhivatal által meghatározott elméleti és tudományművelési keretek között a modern tudomány eredményei-